

Віктор КАРПОВ

доктор історичних наук

Національний авіаційний університет

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3446-9187>

Електронна пошта: vvkarpo@ukr.net

ПОЧЕСНІ НАГРУДНІ ЗНАКИ ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ВІДОМЧИХ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ ВІДЗНАК

У 2022 році нагородна система Збройних Сил України урізноманітнилася впровадженням Почесних нагрудних знаків Головнокомандувача Збройних Сил України, що стало новим явищем у нагородній практиці військового відомства.

Почесні нагрудні знаки Головнокомандувача Збройних Сил України утворюють підсистему нагородної справи держави та входять до системи відомчих заохочувальних відзнак воєнного відомства. За своїм семантичним значенням відзнаки демонструють послідовний поступ української фалеристики та вірність історичним бойовим традиціям відзначення воїнів. Основою цієї нагородної підсистеми послуговували відзнаки різних історичних періодів української державності, а їх символіка стала основою для дизайну почесних нагрудних знаків Головнокомандувача Збройних Сил України. Основним лейтмотивом утворення нагородної системи є відзначення військовослужбовців за заслуги у воєнних і бойових діях, а також операціях із встановлення і підтримання миру.

Ключові слова: українська фалеристика, Збройні Сили України, Міністерство оборони України, Головнокомандувач Збройних Сил України, нагородна система, відомчі заохочувальні відзнаки, військові нагороди, почесні нагрудні знаки, воєнна історія.

Постановка проблеми. Із утвердженням незалежності України, створенням воєнної організації незалежної держави та участю українських військовослужбовців у миротворчих операціях ООН гостро постала потреба у заснуванні як державних, так і відомчих нагород. Вирішальним чинником у питанні заснування військових відомчих заохочувальних відзнак стало створення у 1995 році перших державних нагород. У розвиток цього 18 листопада 1996 року був підписаний Указ Президента України, за яким міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади було надано право встановлювати відзнаки для заохочування працівників за значні трудові досягнення у відповідній галузі чи сфері діяльності.

На підставі цього законодавчого акта Міністр оборони України підписав наказ «Про заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України» від 2 грудня 1996 р. № 370. Цим наказом затверджені Положення про заохочувальні відзнаки взагалі та окремо положення про відзнаки «Доблесть і честь», «Ветеран військової служби», пам'ятний знак «5 років Збройним Силам України», а також їхні описи. Таким чином було запо-

чатковано процес становлення системи військових відзнак Збройних Сил України. У розвиток цієї системи відзнак наказом Міністра оборони України від 4 вересня 2001 р. № 310 встановлено медаль «10 років Збройним Силам України», а у 2003 році засновано заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України «Знак пошани» та медаль «За миротворчу діяльність». 12 вересня 2005 р. засновано заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України: медалі «За зразкову службу у Збройних Силах України», «За особисті досягнення», «За сприяння Збройним Силам України» і «За сумлінну службу». Рішення про встановлення заохочувальної відзнаки військового відомства медалі «15 років Збройних Сил України» було реалізовано наказом від 6 квітня 2006 р. № 174.

Впровадження цих відзнак знаменувало завершення роботи з опрацювання системи заохочувальних відзнак Міністерства оборони України. Подальший її розвиток відбувся у 2008 році, коли наказами Міністра оборони України від 21 травня 2008 року № 218 і 219 встановлено заохочувальні відзнаки Міністерства оборони «За

розвиток військового співробітництва» та «За зміцнення обороноздатності».

Отже, система заохочувальних відзнак Міністерства оборони України створювалася в умовах формування державної нагородної системи та обумовлювалася станом справ у нагородній справі України у цілому. Нагородна система військового відомства має функціональну спрямованість та прикладний характер. В основу символіки нагород покладено принцип історичної спадковості кращих традицій українських військових формувань періоду Запорозького козацтва та Визвольних змагань початку ХХ ст.

Разом з тим, нагородна система Збройних Сил України урізноманітнілася упровадженням нового виду заохочень — Почесних нагрудних знаків Головнокомандувача Збройних Сил України.

Метою статті є окреслення процесу розвитку української військової символіки в умовах протистояння України збройній агресії російської федерації. У статті зосереджено увагу на еволюції нагородної системи Головнокомандувача Збройних Сил України як складової частини та підсистеми відомчих заохочувальних відзнак Міністерства оборони України.

Аналіз досліджень і публікацій. Утвердження української школи фалеристики відбувається завдяки системним старанням науковців. Зазначимо, що вивчення проблеми відомчих заохочувальних відзнак військових формувань України відбувається у загальному річищі наукового студіювання процесу становлення та розвитку воєнної організації держави та державної символіки. Генезу державних нагород України досліджує М. Чмир (Чмир, М. 2018). Історичним витокам української військової символіки загалом та відомчим нагородам присвячені праці автора статті (Карпов, В. 2007; 2015(а); 2015(б); 2018; 2022).

Дослідниця українського однострою Т. Юрова звертає увагу на важливість військової символіки, до складу якої відносить і нагороди, у мистецтві українського військового костюма та створенні його художньо-образного змісту (Юрова, Т. 2016, с. 249–255). До проблем військової символіки у аспекті наруканної символіки торкається М. Слободянюк (Слободянюк, М. 2017). Поступ української фалеристики розвинув межі наукового студіювання і знайшов своє місце в освітньому просторі у вигляді навчальних посібників (Карпов, В. 2020; Дмитрієнко, 2008). Відомий збирач і дослідник української фалеристики С. Литвин створив серію каталогів із проблеми відомчих відзнак (Литвин, С.

2010; 2017). Окремі аспекти становлення та розвитку української фалеристики розглядалися на шпальтах військово-історичних видань «Військово-історичний альманах», «Знак», «Однострій», «Цитаделя».

Виклад основного матеріалу. Почесні нагрудні знаки начальника Генерального штабу — Головнокомандувача Збройних Сил України є новим явищем у нагородній практиці військового відомства. Їх поява зумовлена розмежуванням функцій між Міністерством оборони та Генеральним штабом, введенням посади Головнокомандувача ЗС України, функції якого у відповідний період було покладено на начальника Генерального штабу ЗС України. Вони встановлені наказом Міністра оборони України від 5 липня 2005 р. № 375, що суттєво розширив перелік нагород, які може отримати військовослужбовець чи працівник Збройних Сил України.

У 2005 році встановлено відзнаку «За самовіддану працю у Збройних Силах України» (наказ начальника Генерального штабу — Головнокомандувача Збройних Сил України від 31 серпня 2005 р. № 128). У 2006 році почесні нагрудні знаки «За вірність у військовій службі» (наказ начальника Генерального штабу — Головнокомандувача Збройних Сил України від 24 липня 2006 р. № 135), «За доблесну військову службу Батьківщині» (наказ начальника Генерального штабу — Головнокомандувача Збройних Сил України від 24 липня 2006 р. № 136), почесний нагрудний знак «За досягнення у військовій службі» (наказ начальника Генерального штабу — Головнокомандувача Збройних Сил України від 24 липня 2006 р. № 137). Згодом були встановлені відзнаки «За заслуги у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації» (наказ начальника Генерального штабу — Головнокомандувача ЗС України від 22 жовтня 2008 р. № 111), «Почесний військовий зв'язківець» (наказ начальника Генерального штабу — Головнокомандувача ЗС України від 29 липня 2008 р. № 79).

Відповідно до вимог Закону України «Про Збройні Сили України» від 27 березня 2020 року посаду начальника Генерального штабу — Головнокомандувача Збройних Сил України було поділено на дві посади: посаду начальника Генерального штабу та посаду Головнокомандувача Збройних сил України. Наказом Головнокомандувача ЗС України від 3 квітня 2020 року № 5 відзнаки начальника Генерального штабу — Головнокомандувача Збройних Сил України перетворено на відзнаки Головнокомандувача.

На думку генерала Валерія Залужного, існуюча система нагород була розроблена в умовах мирного часу і не враховувала війну російської федерації проти України: «Такими відзнаками неможливо відзначати людей за ті подвиги, за ту справу, яку вони роблять саме на війні». З огляду на це 23 грудня 2021 року Головнокомандувач видав наказ про нові почесні нагрудні знаки, що базуються на національних бойових традиціях і враховують досвід нагородних систем держав-партнерів України (Головнокомандувач ЗСУ своїм наказом затвердив нову систему бойових нагород. 2021). У липні 2023 року новітня нагородна система Головнокомандувача Збройних Сил України була оновлена новими відзнаками та положеннями (Наказ... 2023).

До новоутвореної системи нагород увійшли такі почесні нагрудні знаки, як «Хрест Заслуги», «Хрест хоробрих», «Сталевий хрест», «Срібний хрест», «Золотий хрест», «Хрест Військова честь», «За сумлінну службу», «Комбатантський хрест» та нагрудний знак «Честь та пам'ять» до нього, «За незламність», «За збережене життя», «За сприяння війську».

Дослідники української фалеристики відзначають, що ця нагородна система має запозичення історичних нагород Української Повстан-

ської Армії, встановлених 22 січня 1944 року. Зокрема, відзнаці «Хрест хоробрих» відповідає відзнака «Хрест заслуги УПА», «Золотому Хресту» — «Золотий хрест бойової заслуги УПА», «Срібному Хресту» — «Срібний хрест бойової заслуги УПА», а «Комбатантський Хрест» є відтворенням відзнаки «Український комбатантський хрест», встановленої у 1940 році для ветеранів вояків-українців Європи, Великої Британії, Канади і США (Семотюк, Я. 2004).

Висновки. Почесні нагрудні знаки Головнокомандувача Збройних Сил України утворюють підсистему нагородної справи держави та входять до системи відомчих заохочувальних відзнак воєнного відомства. За своїм семантичним значенням відзнаки демонструють послідовний поступ української фалеристики та вірність історичним бойовим традиціям відзначення воїнів. Основою цієї нагородної підсистеми послугували відзнаки різних історичних періодів української державності, а їх символіка стала основою для дизайну почесних нагрудних знаків Головнокомандувача Збройних сил України. Основним лейтмотивом утворення нагородної системи є відзначення військовослужбовців за заслуги у воєнних і бойових діях, а також операціях із встановлення і підтримання миру.

ПОЧЕСНІ НАГРУДНІ ЗНАКИ ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Почесний нагрудний знак «ХРЕСТ ЗАСЛУГИ»

Відзнака «Хрест Заслуги» у системі нагород Головнокомандувача Збройних Сил України має статус найвищої нагороди. Ним нагороджують військовослужбовців Збройних Сил України за особливі заслуги у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності України та видатні успіхи у командуванні з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами, керівництві органами військового управління та структурними підрозділами у мирний час та під час дії особливого періоду, в об'єднаних, антитерористичних операціях, а також операціях із підтримання миру та

безпеки, визначний особистий внесок у справу розбудови і розвитку Збройних Сил України.

Інші особи нагороджуються відзнакою «Хрест Заслуги» за визначний особистий внесок у розбудову і розвиток Збройних Сил України, зміцнення співробітництва у військовій, науковій, соціальній, культурній сферах життєдіяльності військ, волонтерську діяльність та інші заслуги.

Хрестом Заслуги можуть бути нагороджені військовослужбовці, які відзначені однією з таких відзнак, як «Хрест хоробрих», «Золотий хрест», «Срібний хрест» або «Сталевий хрест». Інші особи — після нагородження відзнакою «Сприяння війську». За рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України нагородження може відбутися і без урахування цих вимог у разі здійснення особою визначного вчинку.

Нагрудний знак виготовляється з жовтого металу і має форму прямого рівностороннього

хреста синьої емалі з розширеними фігурними кінцями та пружкою жовтого металу. У центрі хреста розташовано круглий медальйон синьої емалі із пружкою жовтого металу. В середині медальйону вміщено зображення військового тризуба жовтого металу. Хрест покладено на перехрещені булави жовтого металу. Усі зображення рельєфні.

За допомогою вушка з кільцем хрест з'єднується з шийною стрічкою, протягнутою через кільце. Стрічка відзнаки шовкова муарова з по-

здовжніх смуг синього кольору — 10 мм, жовтого кольору — 3 мм, синього кольору — 2 мм, жовтого кольору — 3 мм, синього кольору — 2 мм, жовтого кольору — 3 мм, синього кольору — 10 мм.

Розмір хреста: висота — 40 мм, ширина — 40 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка відзнаки — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на шийній стрічці.

Почесний нагрудний знак «ХРЕСТ ХОРОБРИХ»

Нагрудним знаком «Хрест Хоробрих» нагороджують військовослужбовців та працівників Збройних Сил України за героїчний вчинок, пов'язаний із ризиком для життя під час участі у бойових діях об'єднаних, антитерористичних операціях, а також операціях із підтримання миру та безпеки, ліквідації наслідків природних та техногенних катастроф, інших надзвичайних ситуацій.

Нагрудним знаком можуть нагороджувати повторно, при чому загальна кількість нагороджень не має перевищувати трьох разів. У разі повторного нагородження особі вручається металеве зображення із бронзи «Гілка дубового листа», що розміщується на стрічці нагрудного знака.

Нагрудний знак «Хрест Хоробрих» виготовляється з металу бронзового кольору і має форму козацького хреста з рівним полем верхньої частини і гострим полем нижньої частини горизонтальних сторін хреста. Нижня частина вертикальних сторін хреста видовжена та утворює гострий кут. Рельєф хреста збільшується вертикально від

країв до центра. У центрі хреста розташовано рівносторонній ромб із уміщеним зображенням тризуба. Хрест має широкий випуклий бортик. Усі зображення рельєфні.

За допомогою кільця знак з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застілками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка знака шовкова муарова з поздовжніми смужками багряного кольору — 6 мм, чорного кольору — 6 мм, багряного кольору — 11 мм, чорного кольору — 6 мм, багряного кольору — 6 мм.

Розмір хреста: висота — 45 мм, ширина — 35 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір гілки: довжина — 34 мм, ширина — 7 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка нагрудного знака — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на нагрудному знаку.

Почесний нагрудний знак «ЗОЛОТИЙ ХРЕСТ»

Нагрудним знаком «Золотий хрест» нагороджують осіб рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України за успішне виконання бойових завдань під час проведення об'єднаних, антитерористичних операцій, а також операцій із підтримання миру та безпеки, високі показники у бойовій підготовці, бездоганне несення бойового чергування, вар-

тової служби та військової служби у повсякденній діяльності.

Нагрудним знаком можуть нагороджувати повторно, при чому загальна кількість нагороджень не має перевищувати трьох разів. У разі повторного нагородження особі вручається металеве зображення золотого кольору «Гілка дубового листа», що розміщується на стрічці нагрудного знака.

Нагрудним знаком, як правило, нагороджують осіб, які раніше нагороджувалися нагрудним знаком «Сталевий хрест». Нагородження може

відбутися і без урахування цих вимог у разі здійснення особою визначного вчинку.

Нагрудний знак «Золотий хрест» виготовляється із жовтого металу і має форму прямого рівностороннього ограненого хреста із широким бортиком. Сторони хреста завершуються ограненим стрілястим навершям. У центрі хреста розміщено рівносторонній ромб синьої емалі із уміщеним зображенням військового тризуба жовтого металу. На діагоналях хреста давньоруські мечі жовтого металу. Усі зображення рельєфні.

За допомогою кільця знак з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застібками для кріплення медалі до однострою.

Почесний нагрудний знак «СРІБНИЙ ХРЕСТ»

Нагрудним знаком «Срібний хрест» нагороджують осіб офіцерського складу Збройних Сил України за особистий внесок у справу розбудови і розвитку Збройних Сил України, успішне виконання бойових завдань під час проведення об'єднаних, антитерористичних операцій, а також операцій із підтримання миру та безпеки, високі показники у бойовій підготовці, бездоганне несення бойового чергування, вартової служби та військової служби у повсякденній діяльності.

Нагрудним знаком можуть нагороджувати повторно, при чому загальна кількість нагороджень не може перевищувати трьох разів. У разі повторного нагородження особі вручається металеве зображення ромбічного знака «Зоря», що розміщується на стрічці нагрудного знака.

Нагрудним знаком, як правило, нагороджують осіб, яких раніше нагороджували нагрудним знаком «Сталевий хрест». Нагородження може відбутися і без урахування цих вимог у разі здійснення особою визначного вчинку.

У виняткових випадках нагрудним знаком можуть бути нагороджені особи сержантського або старшинського складу Збройних Сил України, які виконували обов'язки на офіцерських посадах під час ведення бойових дій та раніше

Стрічка знака шовкова муарова з поздовжніми смужками темно-червоного кольору — 8 мм, чорного кольору — 6 мм, темно-червоного кольору — 7 мм, чорного кольору — 6 мм, темно-червоного кольору — 8 мм.

Розмір хреста: висота — 40 мм, ширина — 40 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір гілки: довжина — 34 мм, ширина — 7 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка нагрудного знака — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на нагрудному знаку.

нагороджувалися нагрудним знаком «Сталевий хрест».

Нагрудний знак «Срібний хрест» виготовляється з білого металу і має форму прямого рівностороннього ограненого хреста із широким бортиком. Сторони хреста завершуються ограненим стрілястим навершям. У центрі хреста розміщено рівносторонній ромб синьої емалі із уміщеним зображенням військового тризуба жовтого металу. На діагоналях хреста пірначі білого металу. Усі зображення рельєфні.

За допомогою кільця знак з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застібками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка знака шовкова муарова з поздовжніми смужками сірого кольору — 11 мм, синього кольору — 4 мм, жовтого кольору — 5 мм, синього кольору — 4 мм, сірого кольору — 11 мм.

Розмір хреста: висота — 40 мм, ширина — 40 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір ромбічного знака «Зоря»: довжина — 7 мм, ширина — 7 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка нагрудного знака — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на нагрудному знаку.

Почесний нагрудний знак «СТАЛЕВИЙ ХРЕСТ»

Нагрудним знаком «Сталевий хрест» нагороджують військовослужбовців Збройних Сил України за виконання бойових завдань під час проведення об'єднаних, антитерористичних операцій, а також операцій із підтримання миру та безпеки, високі показники у бойовій підготовці, несення бойового чергування, вартової служби та військової служби у повсякденній діяльності.

Нагрудним знаком можуть нагороджувати повторно, при чому загальна кількість нагороджень не може перевищувати трьох разів. У разі повторного нагородження особі вручається металеве зображення бронзового кольору «Гілка дубового листа», що розміщується на стрічці нагрудного знака.

Нагрудний знак «Сталевий хрест» виготовляється з білого металу і має форму прямого рівностороннього хреста зі сторонами у вигляді ударних частин пірначів. У центрі хреста розміщено медальйон червоної емалі із уміщеним зо-

браженням гербової фігури «Острога» жовтого металу з герба гетьмана Костянтина Острозького. Медальйон охоплений вінком із дубового листа жовтого металу. Усі зображення рельєфні.

За допомогою кільця знак з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застілками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка знака шовкова муарова з поздовжніми смужками сіро-сталевого кольору — 13 мм, багряного кольору — 9 мм, сірого-сталевого кольору — 13 мм.

Розмір хреста: висота — 40 мм, ширина — 40 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір гілки: довжина — 34 мм, ширина — 7 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка нагрудного знака — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на нагрудному знаку.

Почесний нагрудний знак «ХРЕСТ ВІЙСЬКОВА ЧЕСТЬ»

Відзнакою «Хрест Військова честь» нагороджують військовослужбовців Збройних Сил України, вислуга яких становить не менше 20 років військової служби у Збройних Силах України, за значний особистий внесок у розбудову та розвиток Збройних Сил України, зразкове виконання військового обов'язку в мирний час та під час дії особливого періоду або у разі здійснення особою визначного вчинку.

Відзнака виготовляється з жовтого металу і має форму прямого рівностороннього хреста з розширеними сторонами білої емалі та пружкою жовтого металу. Хрест розміщений на круглому лавровому вінку зеленої емалі. В центрі хреста на картуші жовтого кольору покладено видовжений восьмигранний медальйон синього кольору, на якому зображено козака з мушкетом з герба

Війська Запорізького. Посередині картуша зверху розташовано тризуб. Усі зображення рельєфні.

За допомогою кільця медаль з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застілками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка знака шовкова муарова з поздовжніми смужками білого кольору — 13 мм, синього кольору — 3 мм, жовтого кольору — 3 мм, синього кольору — 3 мм, білого кольору — 13 мм.

Розмір хреста: висота — 40 мм, ширина — 40 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка нагрудного знака — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на нагрудному знаку.

Почесний нагрудний знак «КОМБАТАНТСЬКИЙ ХРЕСТ»

Відзнакою «Комбатантський хрест» нагороджують військовослужбовців Збройних Сил України при звільненні з військової служби у запас або у відставку за сумлінне виконання військового обов'язку, які мають вислугу не менше 25 років військової служби або звільнюються за станом здоров'я, якщо його втрата пов'язана з проходженням військової служби. Хрестом

можуть нагороджувати осіб, звільнених із військової служби у запас або у відставку, за особистий внесок у справу розбудови та розвитку Збройних Сил України, які на час звільнення мали вислугу у Збройних силах України не менше 25 років військової служби або звільнені за станом здоров'я, якщо його втрата пов'язана з проходженням служби.

Відзнака «Комбатантський хрест» виготовляється з жовтого металу і має форму рівностороннього хреста з Т-подібними кінцями чорної емалі та жовтою пружкою. У центрі хреста

розміщено медальйон синьої емалі із пружкою та військовим тризубом жовтого металу. Хрест покладено на перехрещенні між сторонами давньоруські мечі жовтого металу. Усі зображення рельєфні.

За допомогою кільця медаль з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застібками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка знака шовкова муарова з поздовжніми смужками жовтого кольору — 2 мм, синього кольору — 11 мм, чорного кольору — 9 мм, синього кольору — 11 мм, жовтого кольору — 2 мм.

Розмір хреста: висота — 40 мм, ширина — 40 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка медалі — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на медалі.

Нагрудний знак «ЧЕСТЬ ТА ПАМ'ЯТЬ»

Нагрудний знак «ЧЕСТЬ ТА ПАМ'ЯТЬ» виготовляється з жовтого металу і являє собою рельєфну чотирихпелюсткову квітку маку червоної емалі з пружкою жовтого металу. У центрі квітки круглий медальйон чорної емалі з пружкою жовтого

металу, всередині якого розміщено рельєфне зображення військового тризуба. На діагоналях квітки вістря мечів жовтого металу. Квітка спірається у нижній частині на асиметричні рельєфні листки маку чорної емалі з пружками жовтого металу. Зворотний бік нагрудного знака плоский, на ньому міститься застібка для прикріплення до одягу.

Розмір нагрудного знака: висота — 45 мм, ширина — 23,5 мм.

Почесний нагрудний знак «ЗА НЕЗЛАМНІСТЬ»

Відзнаку «За незламність» вручають військовослужбовцям та працівникам Збройних Сил України, які брали безпосередню участь в об'єднаних, антитерористичних операціях, а також операціях із підтримання миру та безпеки, забезпечували їх проведення та перебували у полоні.

Відзнака виготовляється у вигляді медалі з білого окисованого металу у формі кола, утворе-

ного колючим дротом. У коло вписаний прямий рівносторонній хрест окисованого чорного металу з бортиком срібного металу. У центрі хреста розміщено медальйон чорної емалі з пружкою та зображення птаха Фенікс жовтого металу. Медальйон покладено на меч срібного металу, розміщеного на вертикальній осі хреста вістрям вниз. На зворотному боці медалі напис в один рядок: «ЗА НЕЗЛАМНІСТЬ».

За допомогою кільця медаль з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворот-

ному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застібками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка знака шовкова муарова з поздовжніми смужками пурпурного кольору — 11 мм, чорного кольору — 13 мм, пурпурного кольору — 11 мм.

Розмір медалі: діаметр — 32 мм.
Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.
Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.
Планка медалі — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на медалі.

Почесний нагрудний знак «ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЖИТТЯ»

Відзнаку «За збереження життя» вручають військовослужбовцям, працівникам Збройних Сил України, які врятували життя військовослужбовцю чи працівнику Збройних Сил України, іншій особі у мирний час, під час участі у бойових діях, об'єднаних, антитерористичних операціях, а також операціях із підтримання миру та безпеки, ліквідації наслідків природних та техногенних катастроф, інших надзвичайних ситуацій. Відзнакою можуть бути нагороджені також інші особи, які врятували життя військовослужбовцю чи працівнику Збройних Сил України.

Медаль «За збереження життя» виготовляється з білого металу у вигляді подовженого шести-

гранника. На лицьовому боці медалі зображено шестипроменеву «Зірку життя», утворену із трьох перехрещених санітарних нош. На вертикальній осі зірки розміщено посох Асклепія, Ескулапа. На зворотному боці напис у два рядки: «ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЖИТТЯ». Усі зображення рельєфні.

За допомогою кільця медаль з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застібками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка знака шовкова муарова з поздовжніми смужками темно-червоного кольору — 3 мм, білого кольору — 3 мм, темно-червоного кольору — 9 мм, білого кольору — 5 мм, темно-червоного кольору — 9 мм, білого кольору — 3 мм, темно-червоного кольору — 3 мм.

Розмір медалі: висота — 40 мм, ширина — 35 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка медалі — прямокутна металева пластинка, обтягнута стрічкою, як на медалі.

Почесний нагрудний знак «ЗА СПРИЯННЯ ВІЙСЬКУ»

За значний особистий внесок у справу розвитку Збройних Сил України, зміцнення співробітництва у військовій, науковій, соціаль-

ній, культурній та інших сферах життєдіяльності Збройних Сил України відзнакою «За сприяння війську» нагороджують працівників Збройних Сил України за наявності трудового стажу на посадах у Збройних Силах України не менше 5 років. Інших осіб нагороджують відзнакою «За сприяння війську» відповідно до рішення Головнокомандувача Збройних Сил України.

Медаль виготовляється з латуні з покриттям гальванічним сріблом і має вигляд кола, утвореного вінком із листя і кетягів калини. На лицьовому боці у колі зображено образ Покрови Святої Богородиці з рушником, посередині якого малянок прямого рівностороннього хреста у зорі.

У нижній частині кола дві перехрещені шаблі вістряма вгору. На зворотному боці медалі напис у три рядки: «ЗА СПРИЯННЯ ВІЙСЬКУ». Медаль має випуклий бортик із обох боків. Усі зображення і напис рельєфні.

За допомогою кільця знак з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застібками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка медалі шовкова муарова з позовжніми смужками білого кольору шириною — 12 мм, жовтого кольору шириною — 11 мм, білого кольору шириною — 12 мм.

Розмір медалі: діаметр — 35 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка медалі — прямокутна металева пластик, обтягнута стрічкою, як на медалі.

Почесний нагрудний знак «ЗА СУМЛІННУ СЛУЖБУ»

Почесний нагрудний знак «ЗА СУМЛІННУ СЛУЖБУ» має форму кола, обрамленого рельєфною фігурно складеною стрічкою. У центрі аверса медалі синьої емалі рельєфне зображення полум'яний хрест жовтого металу. На діагоналях медалі перехрещені рельєфні мечі вістряма вниз. По горизонталі на стрічці обабіч розміщено заглиблені зображення військового тризуба. На верхній

та нижній частині стрічки вміщено заглиблений девіз «PRO ARIS ET FOCIS» — «ЗА ВІВТАРІ ТА ВОГНИЩА». На зворотному боці знака розміщено заглиблений напис у три рядки: «ЧЕСТЬ, ОBOB'ЯЗОК, ВІДДАНІСТЬ».

За допомогою кільця знак з'єднується зі стрічкою, протягнутою через кільце і складеною вдвоє із загнутими біля кільця кутами. На зворотному боці стрічки у верхній частині прямокутна планка із двома застібками для кріплення медалі до однострою.

Стрічка відзнаки шовкова муарова з позовжніми смужками (зліва направо): темно-синього кольору — 9 мм, світло-сірого кольору — 3 мм, світло-синього кольору — 3 мм, жовтого кольору — 5 мм, світло-синього кольору — 3 мм, світло-сірого кольору — 3 мм, темно-синього кольору — 9 мм.

Розмір медалі: діаметр — 35 мм.

Розмір стрічки: довжина — 55 мм, ширина — 35 мм, довжина прямої лінії — 40 мм.

Розмір планки: висота — 9,5 мм, ширина — 35 мм.

Планка медалі — прямокутна металева пластик, обтягнута стрічкою, як на нагрудному знаку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Головнокомандувач ЗСУ своїм наказом затвердив нову систему бойових нагород. (2021). URL: <https://www.armyinform.com.ua/golovnokomanduvach-zsu-svoyim-nakazom-zatverdyv-novu-systemu-bojovyh-nagorod/> [дата зверн.: 12.10.2023].

Карпов, В. (2007). *Військова символіка держави*. Київ: Либідь, 296 с.

Карпов, В. (2015а). Фалеристичні традиції Української Народної Республіки. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва: науковий журнал*. № 1, с. 178–182.

Карпов, В. (2015b). *Історичні витоки української військової символіки та її розвиток в незалежній Україні: дис... док. іст. наук: 07.00.01*. Переяслав-Хмельницький. 464 с.

Карпов, В. (2018). *Військові нагороди України*. Київ: Балтія-Друк, 80 с.

Карпов, В. (2020). *Вексилологія та фалеристика. Український колорит: навч. посіб.* Київ: Видавничий дім «Гельветика», 192 с.

Карпов, В.В. (2022). Еволюція української фалеристики в умовах війни Російської федерації проти України. *Воєнно-історичний вісник*. № 4, с. 118–133. DOI: <http://dx.doi.org/10.33099/2707-1383-2022-46-4-118-133>.

Литвин, С. (2010). *Нагрудні кваліфікаційні знаки України: Довідник-каталог*. Полтава: ТОВ «АСМІ», 344 с.

- Литвин, С. (2017). *Відзнаки Внутрішніх військ України*: Довідник-каталог. Полтава: ТОВ «АСМІ», 407 с.
- Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 05.07.2023 № 187 «Про почесні нагрудні знаки Головнокомандувача Збройних Сил України».
- Семотюк, Я. (2004). *Українські військові нагороди*. Торонто, 64 с.
- Слободянюк, М. (2017). *Сухопутні війська України: Нарукавна символіка (1992–2012)*. Львів: Видавництво «Астролябія», 286 с.
- Спеціальні історичні дисципліни. Довідник: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. (2008). Київ: Либідь, 520 с.
- Чмир, М. (2018). *Державні нагороди України*. Київ: Балтія-Друк, 56 с.
- Юрова, Т. (2016). *Однострій українських вояків від Першої до Другої світової війни*. Київ: Видавець Олег Філюк, 398 с.

REFERENCES

- Holovnokomanduvach ZSU svoim nakazom zatverdyl novu systemu boiovykh nahorod. [The Commander-in-Chief of the Armed Forces approved a new system of combat awards by his order] (2021). URL: <https://www.armyinform.com.ua/golovnokomanduvach-zsu-svoyim-nakazom-zatverdyl-novu-systemu-bojovykh-nahorod/> [Accessed: 12.10.2023]. [in Ukrainian].
- Karpov, V. (2007). *Viiskova symbolika derzhavy* [Military symbols of the state]. Kyiv. Lybid, 296 s. [in Ukrainian].
- Karpov, V. (2015a). Falerystychni tradytsii Ukrainskoi Narodnoi Respubliki [Faleristic traditions of the Ukrainian People's Republic]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstva: naukovyi zhurnal*. № 1, s. 178–182. [in Ukrainian].
- Karpov, V. (2015b). *Istorychni vytoky ukrainskoi viiskovoi symboliky ta yii rozvytok v nezalezhnii Ukraini* [Historical origins of Ukrainian military symbolism and its development in independent Ukraine]. (Doctoral thesis). Pereiaslav-Khmelnytskyi, 464 s. [in Ukrainian].
- Karpov, V. (2018). *Viiskovi nahorody Ukrainy* [Military awards of Ukraine]. Kyiv: Baltiia-Druk, 80 s. [in Ukrainian].
- Karpov, V. (2020). *Veksylolohiia ta falerystyka. Ukrainskyi koloryt: navch. posib* [Vexillology and phaleristics. Ukrainian flavor: education. manual]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 192 s. [in Ukrainian].
- Karpov, V. (2022). *Evoliutsiia ukrainskoi falerystyky v umovakh viiny Rosiiskoi federatsii proty Ukrainy* [The evolution of Ukrainian phalerology in the conditions of the war of the Russian Federation against Ukraine]. *Voienno-istorychnyi visnyk*. № 4, s. 118–133. DOI: <http://dx.doi.org/10.33099/2707-1383-2022-46-4-118-133>. [in Ukrainian].
- Lytvyn, S. (2010). *Nahrudni kvalifikatsiini znaky Ukrainy: Dovidnyk-kataloh*. [Chest qualification badges of Ukraine: Handbook-catalogue]. Poltava: TOV «ASMI», 344 s. [in Ukrainian].
- Lytvyn, S. (2017). *Vidznaky Vnutrishnikh viisk Ukrainy: Dovidnyk-kataloh*. [Decorations of the Internal Troops of Ukraine: Handbook-catalogue]. Poltava: TOV «ASMI», 407 s. [in Ukrainian].
- Nakaz Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy vid 05.07.2023 № 187 «Pro pochesni nahrudni znaky Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy». [Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine dated 07/05/2023 No. 187 «On the badges of honor of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine»]. [in Ukrainian].
- Semotiuk, Ya. (2004). *Ukrainski viiskovi nahorody* [Ukrainian military awards]. Toronto, 64 s. [in Ukrainian].
- Slobodianiuk, M. (2017). *Sukhoputni viiska Ukrainy: Narukavna symbolika (1992–2012)*. [Ground forces of Ukraine: Sleeve insignia (1992–2012)]. Lviv: Vydavnytstvo «Astrolibiia», 286 s. [in Ukrainian].
- Spetsialni istorychni dystsypliny. Dovidnyk: navch. posib. dlia studentiv vyshcheykh navchalnykh zakladiv. [Special historical disciplines. Handbook: education. manual for students of higher educational institutions]. (2008). Kyiv: Lybid, 520 s. [in Ukrainian].
- Chmyr, M. (2018). *Derzhavni nahorody Ukrainy* [State awards of Ukraine]. Kyiv: Baltiia-Druk, 56 s. [in Ukrainian].
- Yurova, T. (2016). *Odnostrii ukrainskykh voiakiv vid Pershoi do Druhoi svitovoi viiny* [Uniformity of Ukrainian soldiers from the First World War to the Second World War]. Kyiv: Vydavets Oleh Filiuk, 398 s. [in Ukrainian].

Viktor KARPOV

Doctor of Historical Sciences

National Aviation University

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3446-9187>

HONORABLE BREASTS OF COMMANDER-IN-CHIEF OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF DEPARTMENTAL ENCOURAGING AWARDS

During the formation of the military organization of the state in the Armed Forces of Ukraine, a complete system of symbols was developed, which consists of the emblems and flags of the Armed Forces and types of troops, of the Ministry of Defence, of the General Staff, personal standards of senior officials, as well as the Battle Flag of the military unit, departmental incentive decorations of the Ministry of Defence of Ukraine, honorary decorations of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, qualification signs of military valour, military symbols for uniforms.

The historiographical analysis of the issue of the introduction of departmental military awards allows us to come to the conclusion that in order to honour military service, professionalism, bravery, devotion of the defenders of the Motherland, loyalty to the oath, honour and in order to provide social prestige to long-term military service, the Ministry of Defence of Ukraine carried out significant work on the development symbols of awards and their legal approval.

The award system of the Armed Forces of Ukraine has diversified with the introduction of Honorary Badges of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. Honorary badges of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine are a new phenomenon in the awards practice of the military department.

Honorary badges of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine form a subsystem of the state award system and are included in the system of departmental incentive awards of the military department. In terms of their semantic meaning, the decorations demonstrate the consistent progress of Ukrainian phaleristics and fidelity to the historical combat traditions of honouring soldiers. The basis of this award subsystem was served by the awards of various historical periods of Ukrainian statehood, and their symbolism became the basis for the design of the badges of honour of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. The main leitmotif of the formation of the award system is to honour servicemen for their merits in military and combat actions, as well as operations to establish and maintain peace.

Keywords: *Ukrainian phaleristics, Armed Forces of Ukraine, Ministry of Defence of Ukraine, Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, award system, departmental encouraging awards, military awards, badges of honour, military history.*